

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė*

 <https://orcid.org/0000-0002-0295-054X>

DIRBTINIS INTELEKTAS IR KONSTITUCINĖ TEISĖ Į TEISINGUMĄ

Santrauka. Nuolat kintančiame ir modernėjančiame pasaulyje naujos technologijos ir automatizacija demonstruoja spartų proveržį įvairiose visuomenės srityse, *inter alia* ir teisėje. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti, ar dirbtinio intelekto panaudojimas teisėje, konkrečiau tariant ar teisinių ginčų sprendimas panaudojant dirbtinį intelektą, neprieštarauja konstitucinei asmens teisei į teisingumą. Užsibrėžto tikslo siekiama tiriant dirbtinio intelekto sąvoką vadovaujantis tarptautiniais ir Lietuvos Respublikos teisės aktais, aptariant dirbtinio intelekto pritaikymo būdus teisėje, labiausiai orientuojantis į *online* ginčų sprendimo būdus. Analizuojant teisės mokslininkų pozicijas bei užsienio valstybių turimą praktiką taikant elektroninį teisingumą, straipsnyje išskiriami *online* ginčų sprendimų privalumai ir trūkumai. Šie privalumai ir trūkumai vertinami vadovaujantis Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje suformuotais teisės į teisingumą pagrindais.

Pagrindiniai žodžiai: dirbtinis intelektas, konstitucija, teisė į teisingumą, *online* ginčų sprendimas.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF ACCESS TO JUSTICE

Abstract. In an ever-changing and modernizing world, new technologies and automatization demonstrate a rapid breakthrough in various areas of society, including law. This article seeks to reveal whether the use of artificial intelligence in law, in particular – the settlement of legal disputes using artificial intelligence, is not in conflict with the constitutional right of access to justice. The purpose of the article is researching the concept of artificial intelligence in accordance with international and Lithuanian legal acts, discussing the ways of applying artificial intelligence in law, focusing mainly on online dispute resolution. Analysing the positions of legal scholars and foreign practices in the application of electronic justice, the article highlights the advantages and disadvantages of online dispute resolution. The mentioned advantages and disadvantages are assessed in accordance with the bases of the right of access to justice formed in the constitutional law of the Republic of Lithuania.

Keywords: artificial intelligence, constitution, right of access to justice, online dispute resolution.

* Vilniaus universiteto Teisės fakulteto, Viešosios teisės katedros asist. dr., juskeviciute_agne@yahoo.com.

SZTUCZNA INTELIGENCJA I KONSTYTUCYJNE PRAWO DO SPRAWIEDLIWOŚCI

Streszczenie. W stale zmieniającym nowoczesnym świecie nowe technologie i automatyzacja pokazują szybki przełom w różnych obszarach społeczeństwa, inter alia w prawie. Celem artykułu jest ujawnienie, czy wykorzystanie sztucznej inteligencji w prawie, a dokładniej, czy rozstrzyganie sporów prawnych z wykorzystaniem sztucznej inteligencji nie jest sprzeczne z konstytucyjnym prawem człowieka do sprawiedliwości. Wyznaczony cel osiąga się poprzez badanie pojęcia sztucznej inteligencji zgodnie z międzynarodowymi i litewskimi aktami prawnymi oraz omówienie sposobów wykorzystania sztucznej inteligencji w prawie, ze szczególnym uwzględnieniem rozstrzygania sporów przez Internet. Analizując doktrynę i praktykę obcych państw w stosowaniu e-sprawiedliwości, artykuł podkreśla zalety i wady internetowego systemu rozstrzygania sporów. Zalety i wady są oceniane zgodnie z podstawami prawa człowieka do sprawiedliwości utworzonymi w prawie konstytucyjnym Republiki Litewskiej.

Słowa kluczowe: sztuczna inteligencja, konstytucja, prawo do sprawiedliwości, internetowy system rozstrzygania sporów.

Viskas, kas gali būti automatizuota, bus automatizuota
Shoshana Zuboff, „In the Age of the Smart Machine.
The Future of Work and Power”, 1988 m.

1. ĮVADAS

Informacinės technologijos dideliu greičiu keičia mūsų pasaulį, milžiniški informacijos kiekiai ir jos žaibiška sklaida labai greitina mūsų gyvenimą ir mūsų istoriją. Išplitęs technologijų pasiekiamumas ir jų siūlomos galimybės atveria ir naujų iššūkių. Dirbtinis intelektas – tai turbūt pirmaujantis diskusijų ir tyrinėjimų objektas mokslo pasaulyje, tačiau turbūt nedaugelis supranta, kas tai yra iš tiesų, be to, dažnai kyla klausimas ar apskritai galima apibrėžti dirbtinio intelekto sąvoką. Masinėse informavimo priemonėse nuolat atsiranda antraštės, kad dirbtinio intelekto potencialas yra didžiulis, dirbtinis intelektas gali padvigubinti metinį ekonomikos augimo tempą, veiksmingai sutrumpinti jos augimo terminus ir ženkliai pagerinti darbo produktyvumą daugumoje šalių, o kai kurie ekspertai dirbtinį intelektą prilygina elektrifikacijai ir žada, kad ši technologija pakeis visas sritis nuo pramonės iki viešojo sektoriaus paslaugų, tame tarpe ir teisingumo vykdymo. Sėkmingai dirbtinį intelektą pritaikant medicinoje, transporte, kibernetiniame saugume, teisininkams kyla klausimai kokie dirbtinio intelekto pritaikymo būdai galimi teisėje: kaip dirbtinis intelektas gali padėti teisininkams kasdieniame darbe, ar dirbtinis intelektas pakeis teisėjus, ar ginčų sprendimas persikels į internetinę erdvę (Susskind 2017, 5)? Tačiau teisininkų bendruomenę jaudina ir tai, ar naujųjų technologijų iššūkiai teisei yra suderinami su suformuotomis nacionalinėmis konstitucinėmis vertybėmis. Keliami

klausimai veda prie šio straipsnio tikslo – teisiškai įvertinti, ar dirbtinio intelekto panaudojimas teisėje, konkrečiau tariant ar ginčų sprendimas panaudojant dirbtinį intelektą, neprieštarauja asmens konstitucinei teisei į teisingumą. Aptarto tikslo bus siekiama analizuojant dirbtinio intelekto sąvoką vadovaujantis tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, aptariant dirbtinio intelekto pritaikymo būdus teisėje, labiausiai orientuojantis į ginčų sprendimą panaudojant dirbtinį intelektą, bei pateikiant internetinių ginčų sprendimų privalumus ir trūkumus užtikrinant konstitucinę asmens teisę į teisingumą. Mokslinio straipsnio objektas – dirbtinio intelekto pritaikymo teisėje probleminiai aspektai atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau ir – Konstitucija) įtvirtintus asmens teisės į teisingumą konstitucinius pagrindus.

Šio darbo aktualumą patvirtina ir lemia paskutinių metu mokslo ir valstybės institucijų bei teismų rengiamų konferencijų, seminarų, diskusijų gausa analizuojant įvairias dirbtinio intelekto pritaikomumo teisėje problemas. Pavyzdžiui vien tik Vilniaus universiteto Teisės fakultetas (toliau – ir VU TF) 2019 m. pabaigoje organizavo net tris renginius skirtus šiai tematikai (2019 m. lapkričio 18 d. VU TF ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos organizuota konferencija „Internetinis ginčų sprendimas: iššūkiai ir perspektyvos Lietuvoje“; 2019 m. gruodžio 4 d. VU TF ir Vilniaus universiteto Technologijų uosto (toliau – VU Tech Hub) organizuota konferencija „GovTech: Kas? Kaip? Kodėl?“; 2019 m. gruodžio 10 d. VU TF ir VU Tech Hub organizuotas tarpdisciplininis seminaras „Teisėjas, sprendimų priėmėjas ir dirbtinis intelektas“). Nors susidomėjimas šia tema Lietuvoje yra akivaizdus, tačiau nagrinėjamos problemos ištirtumas yra menkas (Čerka ir Sirbikytė 2015). Vienas iš žymiausių šios problematikos užsienio tyrėjų yra Richard Susskind (2010; 2017), Ugo Pagallo (2013), Yadong Cui (2020), Kevin D. Ashley (2019).

Darbe taikyti lingvistinis, loginės ir sisteminės analizės metodai. Lingvistinis metodas padeda ištirti darbui aktualias sąvokas, Lietuvos konstitucines nuostatas, nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų normas, aiškinant jų reikšmę. Sisteminės analizės ir loginės analizės metodai leido nustatyti dirbtinio intelekto svarbius elementus, jo taikymo teisėje dėsningumus, išskirti elektroninio teisingumo privalumus ir trūkumus užtikrinant konstitucinę asmens teisę į teisingumą. Remiantis šiais metodais buvo formuluojamos darbe priimtos išvados, apibendrinimai.

2. DIRBTINIO INTELEKTO SĄVOKA

Vieningo atsakymo į klausimą, kas yra dirbtinis intelektas, ko gero, nerasime. Tiek mokslininkai, tiek praktikai neprieina vieningos nuomonės dėl dirbtinio intelekto sąvokos reikšmės, todėl dominuoja daug apibrėžimų. Lingvistiniu požiūriu dirbtinis intelektas suvokiamas kaip „technologijos panaudojimas

su tikslu automatizuoti užduotis, kurios paprastai reikalauja žmogaus proto” (*Oxford English Dictionary* 2019). Vienas iš pirmųjų metodų, taikytų siekiant apibrėžti dirbtinį intelektą, buvo Alano Turingo 1950 metais sukurtas Turingo testas. Pagal minėtąjį testą, kompiuteris ar kitokia informacinė technologija būtų laikoma dirbtiniu intelektu, jeigu žmogus, užduodantis tam tikrus klausimus kompiuteriui, gavęs atsakymus negalėtų atskirti, ar juos pateikė kompiuteris, ar žmogus (Levesque 2017, 29). Atitinkamai dirbtinis intelektas pagal Turingo testą turėjo atitikti šias ypatybes: a) kalbos supratimas; b) gebėjimas panaudoti savo žinias; c) automatiškas argumentavimas pasitelkiant savo žinias ir tam tikrų išvadų darymas pagal turimą informaciją; d) mokymasis iš aplinkos ir prisitaikymas prie jos. Tuo tarpu kiti mokslininkai skyrė keturias pagrindines dirbtinio intelekto sampratos kryptis: a) žmogiškas mąstymas – veiksmai, kuriuos asocijuojame su žmonių mąstymu, t. y. gebėjimas priimti sprendimus ir spręsti problemas; b) žmogiškas elgesys – gebėjimas atlikti tam tikrus veiksmus, kuriems reikalinga žmogaus intelekto veikla; c) racionalus mąstymas – gebėjimas ne tik mąstyti, bet ir racionaliai vertinti; d) racionalus elgesys – gebėjimas protingai ir racionaliai elgtis tam tikrose situacijose (Stuart ir Norvig 2010, 2). Žinomas dirbtinio intelekto tyrinėtojas – Nils J. Nilson, dirbtinį intelektą apibūdina gan paprastai – „tai veikla, skirta automatinųjų sistemų intelekto sukūrimui, o intelektas yra savybė, kuri leidžia sistemai tinkamai funkcionuoti, atsižvelgiant į jos aplinką” (*Artificial Intelligence and life in 2030*, 2019). Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto profesorius Jonas Grigas mano, kad

dirbtinio intelekto banga yra pagrįsta įžvalgomis, įgytomis stebint, kaip gyvulių ir žmonių smegenys mokosi ir analizuoja aplinką. Jos leido teoretikams sukurti mokymosi algoritmus. Kompiuterio mokymasis per trilijonus jo ciklų gali leisti jam kai kuriais atvejais pralenkti žmogaus gebėjimus (Grigas 2019).

Informacinių technologijų žaibiškas vystymasis ir jų pritaikymas visuomenės gyvenime lėmė būtinybę reglamentuoti dirbtinio intelekto sampratą teisės aktuose. Tačiau ir teisėkūros procese dirbtinio intelekto sąvoka įvairiuose teisės aktuose nėra vienoda. Pavyzdžiui, Europos Sąjunga, siekdama pavyti dirbtinio intelekto milžinę JAV, priėmė daugybę rekomendacinio pobūdžio teisės aktų, skatinančių spartesnį dirbtinio intelekto vystymąsi, kartu apibrėždama šį technologinį naujadarą teisėje. Tačiau dirbtinio sąvoka nėra vieninga, pavyzdžiui, 2018 m. balandžio 25 d. Europos Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai, Tarybai, Europos Socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Dirbtinis intelektas Europai” dirbtinis intelektas apibūdintas kaip sistemos, kurios elgiasi protingai, analizuodamos savo aplinką ir priimdamos gana savarankiškus sprendimus tikslui pasiekti. Dirbtinio intelekto sistemos gali būti grindžiamos vien tik programine įranga ir veikti virtualiajame pasaulyje (pvz., balso sintezatoriai, vaizdo analizės programinė įranga, paieškos sistemos, kalbos ir veido atpažinimo sistemos) arba gali būti integruotos techninėje įrangoje

(pvz., pažangiuose robotuose, savaigėse transporto priemonėse, bepiločiuose orlaiviuose ar daiktų interneto objektuose) (Europos Komisijos komunikatas 2018-04-25, COM(2018) 237 final). O 2018 m. gruodžio 7 d. Europos Komisijos komunikate „Suderintas dirbtinio intelekto planas“ dirbtinis intelektas – tai sistemos, kurios elgiasi protingai, analizuodamos savo aplinką ir priimdamos gana savarankiškus sprendimus tikslui pasiekti (Europos Komisijos komunikatas 2018-12-07, COM(2018) 795 final). Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija dirbtinio intelekto sistemą įtvirtina kaip mašinų pagrindu veikiančią sistemą, kuri iš tam tikro žmogaus apibrėžto informacijos rinkinio gali sudaryti prognozes, rekomendacijas ar pateikti sprendimus, turinčius įtakos realiai ar virtualiai aplinkai (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos Tarybos rekomendacijos 2019). Taigi Europos institucijos skirtingai apibrėžia dirbtinį intelektą, vienos labiau išskirdamos informacinių technologijų galimybes savarankiškai priimti protingus sprendimus, kitos labiau akcentuodamos šių technologijų galimybes analizuoti ir atrasti reikalingą informaciją iš turimo duomenų rinkinio.

Formuojant vieningą dirbtinio intelekto sampratos suvokimą galėtų padėti dirbtinio intelekto veikimo principai, nurodyti 2019 m. balandžio 8 d. Europos Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Pasitikėjimo į žmogų orientuotu dirbtiniu intelektu didinimas“ (Europos Komisijos komunikatas 2018-04-08, COM(2019) 168 final) ir 2019 m. gegužės 22 d. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos Tarybos rekomendacijose dirbtiniam intelektui (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos Tarybos rekomendacijos 2019). Antai minėtame Europos Komisijos komunikate nurodomi šie septyni pagrindiniai reikalavimai dirbtinio intelekto patikimam taikymui: 1) žmogiškasis veiksnys ir žmogaus atliekama priežiūra; 2) techninis patvarumas ir saugumas; 3) privatumas ir duomenų valdymas; 4) skaidrumas; 5) įvairovė, nediskriminavimas ir teisingumas; 6) visuomenės ir aplinkos gerovė; 7) atskaitomybė. Tuo tarpu Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos Tarybos rekomendacijose dirbtiniam intelektui pateikti šie atsakingo dirbtinio intelekto valdymo principai: 1) integracinis augimas, tvarus tobulėjimas ir gerovė; 2) į žmogų orientuotos vertybės ir teisingumas; 3) aiškumas ir paaiškinamumas; 4) patikimumas ir saugumas; 5) atskaitomybė. Įvardyti abiejų organizacijų principai iš esmės mažai skiriasi, kas leidžia teigti, kad dirbtinio intelekto veikimo pagrindai turi būti suprantami Europoje vieningai. Abu aptarti teisės aktai yra rekomendacinio pobūdžio, o nesant privalomo pobūdžio teisės aktų, būtent šie *soft law* šaltiniai, bus taikomi dirbtinio intelekto tinkamo naudojimo užtikrinimui.

Europos Sąjunga 2018 m. gruodžio mėn. paskelbė suderintą dirbtinio intelekto vystymo planą, kurio tikslas – „Europai tapti dirbtinio intelekto kūrimo ir panaudojimo doriems ir etiškiems tikslams pasauline lydere, kurios programa

būtų orientuota į žmogų ir skatintų integruotos etikos principus” (National and international AI strategies 2019). Lietuva yra viena pirmųjų valstybių narių ES patvirtinusių nacionalinę dirbtinio intelekto strategiją. Minėto dokumento tikslas – sukurti teisinį ir etinį pagrindą Lietuvoje taikyti dirbtinį intelektą, sukurti prielaidas verslui ir mokslui plėtoti bei taikyti dirbtinio intelekto sprendimus maksimaliai išnaudojant jo ekonominį potencialą. Šiuo dokumentu konkrečiai Lietuvos valstybės nubrėžtos gairės, kurių pagrindu bus siekiama įgyvendinti dirbtinio intelekto technologija pagrįstų sistemų vystymą ir jų pritaikymą žmonijos problemoms spręsti. Todėl šio dokumento negalima laikyti vien tik formaliai patvirtintu dokumentu, kuris gali lengva ranka būti padedamas į stalčių ir užmiršamas. Šioje strategijoje dirbtinio intelekto apibrėžimas skamba taip: „Dirbtinis intelektas – tai sistemos, kurios demonstruoja protingą ir sumanų elgesį, analizuodamos savo aplinką ir darydamos gana savarankiškus sprendimus tikslui pasiekti” (Lietuvos dirbtinio intelekto strategija 2019). Tačiau toks apibrėžimas yra teisės mokslininkų kritikuojamas, nurodant, kad dirbtinio intelekto sąvoka nėra tiksli ir neatitinka Europos Komisijos formuojamos dirbtinio intelekto sąvokos (Gaubienė 2019).

2020 m. vasario 19 d. ES Komisija pristatė Europos duomenų strategiją ir galimas politikos priemones (Baltoji knyga), kuriomis siekiama užtikrinti į žmogų orientuoto DI plėtrą (Europos Komisija. Baltoji knyga. Dirbtinis intelektas. Europos požiūris į kompetenciją ir pasitikėjimą, 2020-02-19, COM(2020) 65 final). Dokumente pažymima, kad DI turi naudą ne tik tiek piliečiams, verslui, bet ir viešajam interesui. Šioje paskelbtoje Baltojoje knygoje Komisija numato kompetencija ir pasitikėjimu grindžiamą patikimo dirbtinio intelekto reglamentavimo sistemą. Aiškos taisyklės turi padėti mažinti didelės rizikos dirbtinio intelekto sistemų keliamą grėsmę, o didelės rizikos srityse, pvz., sveikatos, viešosios tvarkos palaikymo ar transporto, dirbtinio intelekto sistemos turėtų būti skaidrios, atsekamos ir prižiūrimos žmogaus.

Atsižvelgiant į pateiktą dirbtinio intelekto sąvokų analizę teigtina, kad dirbtinis intelektas taip sparčiai vystosi, kad apibrėžti dirbtinio intelekto sąvoką yra praktiškai neįmanoma ir net netikslinga, nes rytoj jau ši sąvoka bus pasenusi ir neaktuali. Manytina, kad dirbtinio intelekto sąvokai nustatyti galimi taikyti atskirus jo valdymo principus (pvz. privatumas ir duomenų valdymas, skaidrumas, nediskriminavimas ir teisingumas, visuomenės ir aplinkos gerovė, atskaitomybė ir kt.), kurie laikui bėgant nuolat gali būti papildomi.

3. DIRBTINIO INTELEKTO PRITAIKYMAS TEISĖJE

Žymus istorikas vizionierius, stulbinamai populiarių apie žmonijos istoriją ir apie tikėtiną jos ateitį knygų „Sapiens”, „Homo Deus” ir kt. autorius, Jeruzalės Hebrajų universiteto profesorius Yuval Noah Harari pastebi, kad „dirbtinis

intelektas yra užsimojęs iššifruoti žmones ir pranokti juos tose srityse, kurios iki šiol buvo laikytos grynai žmonių valdomis” (Harari 2018, 37). Jau dabar dirbtinis intelektas puikiai pritaikomas ir padeda mums spręsti ypatingai svarbius žmonijos uždavinius – pradedant lėtinių ligų gydymu ar eismo įvykiuose žuvusių žmonių skaičiaus mažinimu, baigiant kova su klimato kaita ar kibernetinio saugumo grėsmių nuspėjimu. Ar įmanoma, kad dirbtinio intelekto sistemos gali pakeisti žmogų ir teisėje?

Dirbtinio intelekto panaudojimas teisėje yra toli gražu ne naujiena – šis klausimas yra aptarinėjamas dar nuo 1958 m., o pirmieji veikiantys prototipai pasirodė 1970 metais. Specializuotos dirbtinio intelekto ir teisės asociacijos veikia jau daugiau nei 30 metų, o moksliniai tyrimai ir eksperimentai šioje srityje vykdomi net 60 metų. Šiandien pasaulyje yra tūkstančiai teisės technologijų (angl. – *legal tech*) startuolių.

2017 m. sausio 27 d. Europos Parlamentas pateikė pranešimą su rekomendacijomis Europos Komisijai dėl robotikai taikomų civilinės teisės nuostatų, kurio tikslas buvo priimti Robotikos chartiją (Europos Parlamento rezoliucija su rekomendacijomis Komisijai dėl robotikai taikomų civilinės teisės nuostatų 2017-01-27). Siekiant parodyti didelį dirbtinio intelekto potencialą, padedant įvairiausioms teisinėms profesijoms jų kasdieninėje veikloje 2017 m. buvo priimta Robotikos chartija, o 2018 m. gruodžio 3–4 d. Strasbūre priimta Europos etikos chartija dėl dirbtinio intelekto naudojimo teisminėse sistemose ir šioje aplinkoje (toliau – ir chartija). Europos Sąjunga, priimdama minėtą chartiją, atkreipia visų Europos Sąjungos valstybių narių dėmesį į tai, kad dirbtinis intelektas turi būti tobulinamas ne tik privačiame sektoriuje, bet viešajame sektoriuje, kaip antai – teisminėse sistemose. Taip pat chartijoje pabrėžiama, kad dirbtinio intelekto įtraukimas į teisinę veiklą, susijusią su teisminėmis sistemomis, gali pasireikšti įvairiapusiškai, t.y. dirbtinis intelektas gali būti naudojamas: ieškant aktualios teismų praktikos; sprendžiant ginčus internetiniu būdu; rengiant procesinius dokumentus; analizuojant bylas (prognozuojant bylų baigtis); rūšiuojant sutartis, remiantis įvairiais kriterijais ir skirtingų arba nesuderinamų sutarties sąlygų nustatymu; informuojant ginčų šalis apie bylos eigą ir atliekant kitas funkcijas teismo proceso metu (angl. *chatbots*) (Babayan 2019).

Teisės ir filosofijos mokslininkai pateikia ir kitus atvejus, kai dirbtinis intelektas būtų pritaikomas teisėje, pavyzdžiui, padedant išvengti klaidų vykdant teisingumą, nes emocijos daro įtaką priimamiems teisėjų sprendimams, kas įtakoja kartais klaidingų sprendimų priėmimą, o dirbtinis intelektas vadovausis tik racionalumu ir bus nešališkas. Be to, dirbtinio intelekto pritaikymo teisėje šalininkai teigia, kad naudojant algoritmus bus mažiau klaidų, taip pat bus sumažintas teisėjų kognityvinis krūvis (Teisėjas ir dirbtinis intelektas: ar kūrinys gali būti pranašesnis už kūrėją? 2019).

Vienas iš įdomiausių ir keliančių daugiausia klausimų dirbtinio intelekto pritaikymo būdų teisėje yra vadinamasis ginčų sprendimas internetiniu būdu¹. Kaip žinia, bylinėjimasis teisme iki šiol išlieka vienų populiariausių ginčų sprendimo būdu, o *online* ginčų sprendimas galėtų sumažinti teismų užimtumą bei teismo proceso trukmę. Būtent teismų automatizavimas gali būti laikomas žingsniu link *online* ginčų sprendimo įtvirtinimo. Pabrėžtina, kad teismų automatizavimas yra automatizuotų sistemų ir kitos programinės įrangos panaudojimas, priimant teismo sprendimus. Kai kurie mokslininkai mano, kad toks teismų sprendimo priėmimas gali būti netgi tikslesnis už teisėjo priimtus sprendimus (Babayan 2019). Pažymėtina, kad dirbtinio intelekto pagalba sukurti algoritmai gali padėti įvertinti bylą ir netgi apskaičiuoti bylos laimėjimo galimybių tikimybę. Teismų sprendimų priėmimo automatizavimas gerokai sumažintų teisėjų darbo krūvį ir paskatintų teismo procesų ekonomiškumą bei greitumą. Oksfordo profesorius Richard Susskind sako, kad internetinis teismas kaip paslauga yra ateitis, kuri laukia visų teismų. „Jie turės atsieti save nuo patalpų ir posėdžių salių, o labiau susitelkti į paslaugos teikimą internete, virtualioje erdvėje“ (Ginčų sprendimas internete: ar teisingumo vykdymas persikels į elektroninę erdvę? 2019).

Įdomu pastebėti, kad įdėją pritaikyti dirbtinį intelektą ginčų sprendimams pirmiausiai atsirado ne teismų, o privataus verslo iniciatyva. Štai eBay – viena didžiausių internetinių aukcionų ir elektroninės prekybos svetainė – per internetinį ginčų sprendimo centrą per metus išsprendžia vidutiniškai 60 milijonų iš vartojimo santykių kylančių ginčų. Ebay buvo viena pirmųjų šių ginčų sprendimų būdą naudojusią platformų, per pirmuosius metus internetu išsprendusi daugiau nei 200 tūkst. atvejų. Iš esmės, eBay ginčų sprendimo platforma siūlo internetinį forumą, kuriame pirkėjas užpildo tam tikrus laukelius, pildydamas atitinkamos formos dokumentą renkasi iš nurodytų opcijų, tuomet šis atsakymas yra suformuojamas ir išsiunčiamas kitai ginčo šaliai, pardavėjui, kuris daro tą patį. Anksčiau, jei tokio ginčo nepavykdavo išspręsti renkantis opcijas bei pildant atitinkamus laukelius, toks ginčas keliaudavo pas mediatorių, kuris naudodamas įprastas mediacijos priemones padėdavo ginčą išspręsti taikiai. Kiek vėliau, supratus, kad teikti nuotolinio mediatoriaus paslaugas eBay neapsimoka, mediatorius buvo pakeistas praktiniais patarimais šalims pildant laukelius ir renkantis iš siūlomų opcijų, kaip išvengti nesusipratimų. Jei nepavyksta sutarti tokiu būdu, šalims suteikiama galimybė kreiptis į eBay teisėją, kuris, atsižvelgdamas į kiekvienos šalies pristatytus argumentus, priima abiem šalims privalomą sprendimą².

¹ Šiame straipsnyje ginčų sprendimas internetiniu būdu, *online* ginčai, elektroninis teisingumas, internetiniai ginčai vartojami kaip sinonimai.

² Plačiau apie internetinių ginčų sprendimą eBay: <https://pages.ebay.com/services/buyandsell/disputeres.html> [žiūrėta: 25.08.2019].

Kitas pavyzdys – Alibaba Group Holding Limited (toliau – Alibaba) – didžiausia Kinijos elektroninės komercijos kompanijų grupė jau yra išsprendusi daugiau nei 100 milijonų iš elektroninio prekių pirkimo-pardavimo santykių kylančių ginčų (Jungong 2019). Pagal programą, abi šalys gali pateikti skundą kompanijai. Jei šalims nepavyksta išspręsti ginčo taikiai, jos gali kreiptis į Alibaba Ginčų sprendimo komandą. Tuomet kaip ir per eBay sistemą, atsižvelgus į pateiktus argumentus, Alibaba e-teisėjas priima atitinkamą sprendimą, sukuriantį teises pasekmes šalims. Taip pat Alibaba gali nuspręsti ištrinti paskyrą ir įtraukti į juodąjį sąrašą kaltą pardavėją (Definitions of Dispute and Resolution by Alibaba.com 2019).

Tačiau elektroninis teisingumas yra jau pritaikomas ir viešajame sektoriuje, pavyzdžiui, anot Grohamo Rosso, eksperto sparčiai tobulėjančioje elektroninių ginčų sprendimo srityje, Jungtinėje Karalystėje kol kas labiausiai išvystyta technologija, padedanti šalims pačioms spręsti ginčą, yra ICA sistemos. Žinomi jų produktai – „Smartsettle ONE and Smartsettle INFINITY“. Naudojantis „Smartsettle ONE“ mėnesius teisme nagrinėjamas ginčas gali būti išspręstas pačių šalių pastangomis per vieną valandą. Ši sistema taikoma tais atvejais, kai sprendžiamas klausimas tik dėl pinigų sumos, kurią turi sumokėti viena šalis kitai. Šalys teikia siūlymus (angl. *Bids*), kurių nemato kita šalis (neatskleidžiant šalių derybinės strategijos), ir sistema pagal algoritmus pasiūlo susitarimą tuomet, kai šalių pateikti pasiūlymai sutampa arba yra artimi (Molienė ir Griškevič 2019, 24).

Kitas puikus pavyzdys yra Rechtwijzer 2.0 platforma naudojama Olandijoje. Šios dirbtinio intelekto platformos sukūrimo iniciatorė buvo Olandijos Teisinės pagalbos tarnyba, atsakinga už nemokamos valstybinės teisinės pagalbos teikimo užtikrinimą šalyje. Dirbtinio intelekto pagalba bandoma padėti piliečiams, turintiems teisinių problemų, susijusių su skolomis, sveikata, šeima ir darbu. Šios platformos pagalba pirmiausiai buvo nagrinėjamos skyrybų bylos, vėliau sprendžiami ginčai, kilę iš vartotojų, nuomos teisinių santykių. Dirbtinio intelekto pagalba ginčas yra išnagrinėjamas ir pasiūlomas sprendimas, o ekspertas peržiūri, kad jo turinys atitiktų imperatyvias normas³.

Pateikti pavyzdžiai leidžia teigti, kad dirbtinio intelekto pritaikymas teisėje jau ne ateitis, o dabartis. Tačiau pritaikant naujausias technologijas teisėje reikia neužmiršti ir apie tai, ką teisės teorija ir praktika yra iki šiol sukūrusi ir vadovaujantis kokiais principiniais pagrindais teisė gali vystytis toliau. Atsižvelgiant į tai, kad internetinių ginčų sprendimas kelia didelį tiek teisininkų, tiek visuomenės susidomėjimą, kitoje šio straipsnio dalyje aptarsime, ar šis naujas ginčų sprendimo būdas yra suderinamas su jau suformuotomis prigimtinės asmens teisės į teisingumą konstitucinėmis vertybėmis.

³ Plačiau apie Rechtwijzer 2.0 platformą: <https://rechtwijzer.nl/> [žiūrėta: 25.08.2019].

4. *ONLINE* GINČŲ SPRENDIMAS IR ASMENS TEISĖ Į TEISINGUMĄ

Teisė į teisingumą suteikia asmenims galimybę apsaugoti nuo savo teisių pažeidimų. Tai svarbus teisės viršenybės elementas. Europos žmogaus teisių teisėje teisės į teisingumą sąvoka yra įtvirtinta Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – ir EŽTK) 6 ir 13 straipsniuose ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje, kurie garantuoja teisę į teisingą bylos nagrinėjimą ir veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kaip ją atitinkamai aiškina Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. Esminiai šių teisių elementai apima veiksmingą teisę kreiptis į ginčų nagrinėjimo instituciją, teisę į teisingą procesą ir ginčo išsprendimą laiku, teisę į tinkamą žalos atlyginimą, taip pat į bendrą veiksmingumo ir efektyvumo principų taikymą vykdant teisingumą (Europos teisės į teisingumą vadovas 2016, 16). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje taip pat *expressis verbis* nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Ši asmens teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau ir – Konstitucinis Teismas) doktrinoje kildinama iš konstitucinio teisinės valstybės principo.

Kaip jau buvo minėta, dirbtinis intelektas – neišvengiama žmonijos ateitis/dabartis, tame tarpe ir jo pritaikymas vykdant teisingumą, sprendžiant šalių ginčus. Atsižvelgiant į tai, susidomėjimą kelia klausimas, ar Lietuvoje sprendžiant *online* ginčus nebūtų pažeista konstitucinė asmens teisė į teisingumą. Atsižvelgiant į šio straipsnio apimtį pateikiama trumpa elektroninio teisingumo privalumų ir trūkumų analizė atsižvelgiant į Lietuvos Respublikoje suformuotą teisės į teisingumą konstitucinę doktriną.

4.1. Internetinio ginčų sprendimo privalumai užtikrinant teisę į teisingumą

1. Ko gero plačiausiai pasaulyje diskutuojamas *online* ginčų sprendimo privalumas yra kaštų optimizavimas. Naudojant šį būdą gerokai sumažėja ne tik sprendimą priimančios institucijos, bet ir abiejų ginčo šalių išlaidos. Šios išlaidos mažėja dėl to, jog naudotis *online* ginčų sprendimo paslauga yra pigiau nei tradiciniu ginčų sprendimo būdu, taip pat dėl to, kad kai kuriais atvejais ginčus sprendžiant internetu nėra poreikio samdyti advokatus, kadangi pats procesas yra supaprastintas, ginčo suma nėra didelė. Anot Melissa H. Conley Tyler ir Mark W. McPherson, *online* ginčų sprendimas yra vienintelė finansiškai įmanoma priemonė išspręsti bylą, kai šalys yra geografiškai labai nutolusiose vietose (Conley Tyler ir McPherson 2006, 165–169). Tokiu būdu išnyksta šalių ir kitų proceso dalyvių atvykimo į teismą, advokato paslaugų ir kitos bylinėjimosi išlaidos⁴. Mažesni bylinėjimosi kaštai suteikia galimybę žmonėms kreiptis į teismą

⁴ Jungtinės karalystės Civilinės justicijos tarybos rekomendacijoje dėl Jungtinės Karalystės *online* teismų akcentuojama, jog bylų perkėlimas į virtualią aplinką reikštų, kad civilinio ieškinio savikaina tuo atveju, jei teisėjai dirbtų nuotoliniu būdu, būtų žymiai mažesnė nei ta, kuri būtų jei

ir dėl mažos vertės ginčų, dėl kurių jie nesikreiptų į teismą tradiciniu būdu, nes jiems tai neapsimokėtų. Kitaip tariant, internetinis bylinėjimasis asmenims, kurie neturi pakankamai lėšų arba kai ginčo vertė yra tokia maža, kad teisingumo siekimo nepateisintų per daug dideli tradicinio bylinėjimosi kaštai, yra suteikiama papildoma motyvacija kreiptis dėl teisingumo įvykdymo.

Teisė kreiptis į teismą yra svarbus teisės į teisingumą elementas, nes teismai užtikrina apsaugą nuo neteisėtos veiklos ir palaiko teisinę valstybę. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas. Teisę į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama neatsižvelgiant į jo teisinį statusą asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai apsunkinama ją įgyvendinti priešingu atveju tektų konstatuoti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą (Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas). Taigi atsižvelgiant į tai, kas buvo aukščiau pasakyta, darytina išvada, kad internetinis teisingumas gali užtikrinti asmenims didesnę teisminės gynybos prieinamumą laipsnį, t.y. konstitucinė teisė į teisingumą būtų asmenims labiau garantuojama.

2. Kitas svarbus privalumas, pasiekiamas perkeliant ginčų sprendimą į virtualią erdvę, yra laiko sutaupymas⁵. Neretai šiuo metu girdimi priekaištai teisminei valdžiai, kad teisingumo vykdymas yra be galo ilgas ir todėl teismų sistemoje yra reikalingos esminės reformos. Taigi šiuo atveju panaudojant kuo mažesnius kaštus bei per kaip galima trumpesnę laiką išnagrinėjus šalių ginčą būtų užtikrintas teismo proceso koncentracijos ir ekonomiskumo principai. Tokiu būdu užtikrinama asmens teisė į tinkamą teismo procesą, nes „lėtas teisingumas yra blogas teisingumas“ (Laužikas, Mikelėnas, ir Nekrošius 2003, 153). Proceso operatyvumo principo reikšmė ta, kad, pirma, jis padeda užtikrinti proceso dalyvių teises ir teisėtus interesus: bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką tikslas yra garantuoti, kad asmens, dėl kurio vyksta procesas, netikrumo dėl savo teisių ir pareigų būsena būtų kaip įmanoma greičiau nutraukiama išsprendžiant procese keliamus klausimus teismo procesiniu sprendimu, siekiant

teisėjai dirbtų teismuose. Taip pat jie teigia, jog jei ilgainiui pakankamai ginčų būtų sprendžiama virtualiai, sumažėtų ir pastatų teismams poreikis, kas dar gerokai sumažintų teismų eksploatavimo išlaidas. Plačiau: Jungtinės Karalystės Civilinės Justicijos Tarybos pranešimas *Online Dispute Resolution for Low Value Civil Claims*, 2015.

⁵ Jungtinėse Amerikos Valstijose siekiant sutrumpinti bylų nagrinėjimo laiką buvo pradėta taikyti *Cybersettle* sistema. Ši sistema taikoma tais atvejais, kai yra ginčas dėl piniginės skolos dydžio. Šalys teikia siūlymus (angl. *Bids*), kurių nemato kita šalis (neatskleidžiant šalių derybinės strategijos), o sistema pagal algoritmus pasiūlo šalims susitarimą tuomet, kai šalių pateikti pasiūlymai sutampa arba yra artimi. *CyberSettle* buvo naudojamas Niujorko mieste ir 85 procentais sumažino vidutinį bylos išsprendimo laiką, lyginant su tradiciniu teismo procesu. Plačiau: Jungtinės Karalystės Civilinės Justicijos Tarybos pranešimas *Online Dispute Resolution for Low Value Civil Claims*, 2015.

užtikrinti tiek paties asmens, tiek bendrąjį teisinio tikrumo interesą. Antra, šio principo reikalavimų vykdymas sudaro prielaidas procesą konkrečioje byloje įvardyti kaip efektyvų, t. y. šio principo įgyvendinimas laikytinas rodikliu, žyminčiu, ar teisminis procesas išties duoda kokių nors rezultatų. Trečia, procesas per kuo trumpiausią laiką lemia visuomenės narių pasitikėjimą teisingumo ir teisėsaugos institucijomis ir teisiniu procesu apskritai (Gutauskas 2019). Taigi elektroninis teisingumas gali padidinti teisingumo vykdymo efektyvumą, nes sumažina teismų darbo krūvį ir suteikia asmenims galimybę spręsti ginčus ekonomiškai, kas atitiktų „*inter alia* greito, ekonomiško, sąžiningo, teisinio proceso reikalavimus” (Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas).

3. Konstitucijos 29 straipsnyje yra nustatyta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 straipsnyje yra įtvirtinta formali visų asmenų lygybė ir asmenų nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo principas. *Online* ginčų sprendimas pašalina tokius teisės į teisingumą įgyvendinimo barjerus kaip neįgalumas, geografinė padėtis, drovumas bendrauti gyvai ir kitos galimos kliūtys kreiptis į teismą (Condlin 2017, 717–758). Tokiu būdu užtikrinama ne tik kiekvieno asmens teisė į teismą, tačiau ir Konstitucijoje įtvirtintas lygiateisiškumo principas.

4. Dar vienas teisės moksle įvardijamas internetinio ginčų sprendimo privalumas yra teisėjo šališkumo pašalinimas. Anot Robert J. Condlin, be vizualinių ir garsinių užuominų, tokie faktoriai kaip lytis, etninė priklausomybė, išvaizda, negalia ar socialinė ir ekonominė padėtis gali padidinti įtaką, jog ginčas bus išspręstas remiantis ne tuo, kas yra sakoma, o tuo, kas tai pasako ir koku būdu sako (Condlin 2017, 717–758). 2010 m. Izraelyje atliktas tyrimas „Pašaliniai veiksniai įtaka teismo sprendimams” įrodė, kad teisėjų sprendimams didelę įtaką turi įvairios jų gyvenimo aplinkybės, pavyzdžiui „kalinių prašymai dėl lygtinio paleidimo, kurie buvo išnagrinėti dienos pradžioje, buvo dažniau teisėjų tenkinami nei tie, kuriuos tie patys teisėjai nagrinėjo dienos pabaigoje” (Buocz 2018, 44). Todėl tyrime teigiama, kad dirbtinio intelekto naudojimas teismų sistemoje gali padėti sumažinti pašalinių veiksnių, tokie kaip nuovargis ir emocinis nestabilumas, įtaką priimamiems teismo sprendimams.

Konstitucijos 109 str. nustato, kad teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo. Teismo nešališkumo sąvoka yra glaudžiai susijusi su nepriklausomumu. Pagal ją reikalaujama, kad sprendimų priėmėjas ginčus spręstų atvirai ir objektyviai. Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tokias teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas, kurios užtikrintų teismo nešališkumą priimant sprendimą, neleistių kištis į teisėjo ir teismo veiklą įgyvendinant teisingumą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Teismas gali teisingai taikyti materialiosios teisės normas ir užtikrinti sąžiningą procesą tik jeigu jam nedarys įtakos nei šalys, nei kiti asmenys, valstybės institucijos, politinės partijos, žiniasklaida, verslo subjektai ir kt. Mūsų žinių visuomenės amžiuje tai gan sunkiai pasiekiamą situaciją, kad teisėjas, priimdamas sprendimą, nebūtų veikiamas jokių pašalinių veiksnių, žinių ir būtų visiškai neutralus. Atsižvelgiant į paminėtus atvejus ir Lietuvos konstitucinę jurisprudenciją, teigtina, kad sprendžiant ginčus *online* būdu (čia kalbama apie viso bylinėjimosi proceso skaitmenizavimą atsisakant tiesioginio kontakto elektroninėmis ryšio priemonėmis) galėtų būti labiau užtikrinamas teismo sprendimo priėmimo nešališkumas nei tradiciniu būdu.

Tačiau paminėtina, kad egzistuoja ir kita mokslininkų nuomonė teigianti, kad sprendžiant *online* ginčus gali būti pažeistas nešališkumo principas (Smith 2016). Šios nuomonės šalininkai nurodo, kad buvo užfiksuotas toks atvejis, kai programinė įranga, kuri naudojama siekiant nustatyti užstato dydį, buvo priešiška nusiteikusi prieš afroamerikečius (Corbett-Davies 2016). Taip pat abejojama, ar nebus pažeistas teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principas, jei asmenys – teisininkai, advokatai – padėję kurti „dirbtinio intelekto teisėją“, vėliau patys kreipsis į tokį „dirbtinio intelekto teisėją“ dėl sprendimo priėmimo.

Oksfordo universiteto Žmonijos ateities instituto profesorius Nikas Bostromas knygoje „Superintelektas“ (ang. *Superintelligence*) teigia, kad dirbtinis intelektas gali palengvinti žmonių gyvenimą, tačiau jeigu ši technologija nebus kontroliuojama, ji gali sukelti žmonijai rimtų pavojų. Dirbtinis intelektas neįspės žmonių, kad protingesnių mašinų laikas jau atėjo. Jis veiks remiantis tik griežtais fizikos dėsniais ir matematine logika (Grigas 2019). Todėl be aptartų privalumų būtina atkreipti dėmesį ir į internetinio ginčų sprendimo trūkumus.

4.2. Internetinio ginčų sprendimo trūkumai užtikrinant teisę į teisingumą

1. Vienas iš internetinių ginčų sprendimo trūkumų yra tai, jog jei šis sprendimų būdas taps įteisintas ir kainuos mažiau, tai gali paskatinti takoskyrą bei paaštrinti kovą tarp visuomenės socialinių klasių, t.y. „*online* ginčų sprendimas gali tapti labiau ekonominės klasės naudojamu teisingumo institutu, o tradicinis ginčų sprendimo būdas teisme taps verslo klasės teisingumo institutu“ (Jungtinės Karalystės Civilinės Justicijos Tarybos pranešimas Online Dispute Resolution for Low Value Civil Claims 2015). Tokiu būdu gali būti pažeidžiamas asmenų lygiateisiškumo principas ir skurdesnių asmenų „teisė į žmogišką tribunolą“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina nurodo, kad konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas⁶. Todėl

⁶ Plačiau: Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai.

siekiant įgyvendinti internetinį ginčų sprendimų priėmimą nepažeidžiant asmenų lygiateisiškumo principo bei užtikrinant asmens, manančio esant pažeistas jo teises, teisinės gynybos prieinamumą (ne tik *online*, bet ir tradiciniu būdu), valstybė turi ne tik formaliai garantuoti asmens teisę kreiptis į teismą, bet būtina sudaryti ir „protingas“ sąlygas šiai teisei be kliūčių įgyvendinti, pavyzdžiui, neturtingiems asmenims sudaryti palankias sąlygas kreiptis į tradicinį „žmogišką teismą“ sumažinant žyminį mokestį, teikiant garantuojamą nemokamą teisinę pagalbą ar pan.

2. Nors vienu iš pagrindinių internetinio ginčų sprendimo privalumų yra nurodomas geresnis teisingumo prieinamumas, šis ginčų sprendimo būdas nėra universaliai prieinamas. Technologijų išmanymas yra būtinas norint pasinaudoti internetiniu ginčų sprendimų būdu, tačiau kai kuriems tai gali sukelti sunkumų dėl technologinių žinių trūkumo arba neturėjimo galimybės saugiai ir apsaugant konfidencialius duomenis naudotis technologijomis. Tokiu būdu tarp žmonių gali atsirasti „skaitmeninė takoskyra“, sąlygojama daugybės faktorių, tokių kaip amžius, išsilavinimo lygis, socialinis ekonominis statusas, fizinės galimybės ir kultūriniai skirtumai (Clark 2003, 17). Jeigu būtų neužtikrinta konstitucinė kiekvieno asmens teisė kreiptis į teismą, būtų nepaisoma ir visuotinai pripažinto bendrojo teisės principo *ubi ius, ibi remedium* – jeigu yra kokia nors teisė (laisvė), turi būti ir jos gynimo priemonė; tokia teisinė situacija, kai kuri nors asmens teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka, nors pats tas asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė yra pažeista, pagal Konstituciją yra neįmanoma⁷. Neatsitiktinai Konstitucinis Teismas dar 1994 m. pažymėjo, kad „jei kokios nors aplinkybės apsunkintų ar padarytų neįmanomą galimybę realiai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, tektų pripažinti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą. Todėl yra tikslingas ir pateisinamas atitinkamų įgalinimų, skirtų padėti būtinais atvejais žmonėms realizuoti jų konstitucinę teisinę gynybą, suteikimas įstatymu valstybės institucijoms ar jų pareigūnams su sąlyga, kad tai neprieštaraus Konstitucijai“ (Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas). Todėl diegiant naujas technologijas teisingumo vykdyme valstybė ir jos pareigūnai turi pasirūpinti visuomenės švietimu ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimu informacinių technologijų srityje.

3. Pagal anksčiau paminėtus *online* ginčų sprendimų atvejus darytina išvada, kad sprendžiant ginčą elektroninio teisingumo procesas dažniausiai yra dokumentinis ir nėra viešas. Tačiau ar perėjus prie tokios ginčų sprendimų proceso formos nebus apribota asmens teisė į viešą bylos nagrinėjimą? Manytina, kad procesui vykstant tik internete dalinantis elektroniniais duomenimis atsiranda galimybė, jog šalys gali ne taip interpretuoti rašytinę teisėjo ar kitos šalies informaciją, ar jausti, kad nebuvo pakankamai išklausyti. Be to, visuomenei labai

⁷ Plačiau: Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai, 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas.

svarbu matyti teismo procesą, išgirsti teisėjo argumentus, kodėl buvo priimtas vienas ar kitas sprendimas (Gutauskas 2019). Teismai nuo pat jų atsiradimo buvo orientuoti į abiejų ginčo šalių išklausymą ir dažnai žmonėms svarbu matyti, jog jų problema buvo išklausyta. Be to, 2019 m. spalio 9 d. Europos Komisijos pateiktas tyrimas „Atsakomybė ir DI“ nurodo, kad dažnai dirbtinio intelekto suformuotas sprendimas negali „pateikti reikšmingų paaiškinimų, suprantamų nukentėjusiam asmeniui; panaudoti terminai nėra suprantami net algoritmų kūrėjams (Europos Komisijos tyrimas 2019).

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą; vienas iš teisinių procesų yra teismo procesas; taigi iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir asmens teisė į tinkamą teismo procesą; tam tikri reikalavimai teismo procesui kyla ir iš Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto viešo bylų nagrinėjimo teisme principo, bei iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančio visuomenės intereso būti informuotai. Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalis, pagal kurią pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį, konstitucinis teisinės valstybės principas, *inter alia* teisinio aiškumo reikalavimas, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą bylų nagrinėjimo teisme santykius įstatymu reguliuoti taip, kad proceso dalyviams ir visuomenei būtų sudarytos sąlygos *inter alia* žinoti apie teismuose nagrinėjamas bylas, bylą nagrinėjančio teismo sudėtį, bylose sprendžiamus ginčus, priimtus sprendimus. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją viešas bylų nagrinėjimas nėra savitikslis. Viešas bylų nagrinėjimas yra viena iš teisingumo vykdymo ir užtikrinimo sąlygų. Viešu bylų nagrinėjimu teisme sudaromos prielaidos užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti asmens teises ir laisves. Užtikrindamas viešo bylų nagrinėjimo teisme principą įstatymų leidėjas privalo vadovautis Konstitucijos normomis ir kitais principais, nesudaryti prielaidų pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (*inter alia* asmens teises ir laisves) (Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas).

Tačiau viešo bylų nagrinėjimo teisme principas nėra absoliutus ir net pačioje Konstitucijoje nurodoma, kad viešumas gali būti ribojamas privataus (žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti) ar viešojo intereso apsaugos tikslais (viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį). Todėl sprendžiant *online* ginčų sprendimų priėmimo viešumo problemą reikalinga yra įstatymo leidėjo pagalba: siekdamas užtikrinti elektroninio teisingumo vykdymo viešumą, įstatymų leidėjas turi reglamentuoti taip šį naują procesą, kad būtų sudarytos sąlygos užtikrinti proceso dalyvių teisę pareikšti nuomonę visais byloje sprendžiamais klausimais bei visuomenės interesą būti informuotai apie teismo procesą ir priimamus sprendimus. Taigi leidžiant valstybėje įgyvendinti elektroninį teisingumą įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokias teismo posėdžio formas, kurios esant reikalui sudarytų sąlygas

užtikrinti tiek proceso dalyvių teisės į viešą teismo procesą, tiek visuomenės intereso būti informuotai įgyvendinimą ir kartu nesudarytų prielaidų pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (*inter alia* asmens teisės ir laisvės).

4. Šiuo metu vadovaujantis Lietuvos Respublikos teisės aktais bei susiformavusia Konstitucinio Teismo doktrina, jeigu teisėjas, nagrinėdamas bylas, savo pareigas atlieka aplaidžiai (skubotai, paviršutiniškai arba, atvirkščiai, nepateisinamai lėtai nagrinėja bylas, daro akivaizdžius proceso įstatymuose nustatytų reikalavimų pažeidimus, nesigilina į bylos medžiagą, bylas nagrinėja atmestinais), jam taikoma drausminė atsakomybė už padarytus nusizengimus. Kyla klausimas, kas turėtų atsakyti, jei „dirbtinio intelekto teisėjas“ priims klaidingą sprendimą? Gamintojas, platformos valdytojas ar pati išmanioji dirbtiniu intelektu pagrįsta platforma – dirbtinio intelekto teisėjas? Vertinant vien formalųjį teisės subjekto apibrėžimą, grindžiamą teisnumo ir veiksnio kategorijomis, matyti, kad egzistuoja teorinė galimybė laikyti išmanųjį robotą teisės subjektu, bet dabartiniam teisiniam reguliavimui kiltų iššūkių norint taikyti esamus atsakomybės institutus (Bartkus ir Stundys 2018, 19). Manytina, kad internetinių ginčų sprendimas turi būti prižiūrimas teisėjo – žmogaus ir šis teisėjas turi būti atsakingas už priimtą galutinį sprendimą, nepriklausomai nuo to, ar sprendimas priimtas su ar tik išmaniosios dirbtiniu intelektu pagrįstos platformos pagalba. Teisėjo nukrypimas nuo pagalbinės sistemos varianto turi būti atitinkamai užfiksuotas (Technological convergence, artificial intelligence and human rights 2017). Be to, žmogaus pagalba būtina, nes pačios technologijos negali priimti tokio sprendimo, kokį priimtų žmogus, kadangi negalės empatiškai įsijausti. Teisėjo – žmogaus vaidmuo priimant galutinį sprendimą yra būtina, nes negalime ignoruoti etikos problemos. Klausdami, ar kompiuteriai gali priimti sprendimus už žmones, iš esmės klausiamo, ar juos galima išmokyti būti etiškais. Tačiau etika negali apsiriboti tik taisyklių laikymusi. Protingumas, gebėjimas pasirinkti iš skirtingos vertės alternatyvų, yra esminė etikos sąlyga. Bet tuomet kyla pagrįstas klausimas – ar dirbtinis intelektas, pats neturėdamas žmogiškos prigimties, iš principo gali būti protingas žmogiškąja prasme (Robotų perimti darbai – tik laiko klausimas 2019)? Taigi dirbtinis intelektas yra naudingas įgyvendinant asmenų teisę į teismą nesudėtinuose bylose eliminuojant žmogiškos klaidos faktorių, tačiau nereikia eliminuoti žmogiškojo faktoriaus, t.y. būtina, kad dirbtinio intelekto priimtą sprendimą patikrintų ir patvirtintų „tikrasis“ teisėjas, kuris ir bus atsakingas už šį sprendimą.

Atlikta trumpa elektroninio teisingumo privalumų ir trūkumų analizė leidžia daryti išvada, kad *online* ginčų sprendimas iš esmės nepažeis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų teisės į teisingumą pagrindų. Tačiau įstatymų leidėjas turi imtis aktyvių veiksmų modernizuoti tradicinį teismo procesą vadovaujantis šių dienų elektroninės erdvės iššūkiais, tačiau atsižvelgdamas į jau suformuotus teisės į teisingumą konstitucinius pagrindus.

5. IŠVADOS

Šiuo metu pirmaujantis diskusijų ir tyrinėjimų objektas – dirbtinis intelektas dar neturi vieningos sampratos nei teisės mokslo pasaulyje nei praktikoje: vieni, apibrėždami dirbtinį intelektą, labiau išskiria informacinių technologijų savarankiškumą priimant protingus sprendimus, kiti labiau vis dėlto akcentuoja žmogaus įtaką dirbtinio intelekto sistemoms joms analizuojant ir atrandant reikalingą informaciją iš turimo duomenų rinkinio bei priimant atitinkamą sprendimą. Darytina išvada, kad dėl spartaus dirbtinio intelekto vystymosi vieninga dirbtinio intelekto sąvoka netikslinga, o šį reiškinį kas kartą apibrėžti leistų jo veikimo principai.

Vienas iš daugiausia klausimų keliančių dirbtinio intelekto pritaikymo būdų teisėje yra vadinamasis ginčų sprendimas internetiniu būdu, kuris atsirado pirmiausiai privataus verslo iniciatyva, o vėliau buvo sėkmingai panaudotas ir viešajame sektoriuje. Vertinant ar *online* ginčų sprendimas galimas ir Lietuvoje, būtina atsižvelgti į tai, kad elektroninis teisingumas, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintus asmens teisės į teisingumą konstitucinius pagrindus, turi ne tik aiškius privalumus (teismų ir ginčo šalių kaštų optimizavimas, laiko sutaupymas, teisėjo šališkumo pašalinimas), bet ir trūkumus (tokių principų kaip teisingumo prieinamumo, viešo bylų nagrinėjimo teisme, ginčo šalių lygiateisiškumo, teisinio aiškumo principų ribojimas), kuriuos atsakingos Lietuvos valstybės institucijos, prieš leisdamos įgyvendinti internetinių ginčų sprendimų priėmimą Lietuvoje, turi pašalinti taip, kad būtų ne tik formaliai, bet ir realiai užtikrinta kiekvieno asmens konstitucinė teisė į teisingumą.

BIBLIOGRAFIJA

SPECIALIOJI LITERATŪRA

- Ashley, Kewin. D. 2019. *Artificial Intelligence and Legal Analytics: New Tools for Law Practice in the Digital Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartkus, Jurgis, Stundys, Tomas. 2018. „Dirbtinio intelekto teisinė atsakomybė: ko galima tikėtis?“ In *Teisės mokslo pavasaris 2018. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto student moksline draugija*. 7–25. Vilnius: VĮ Registrų centras.
- Buocz, Thomas Julius. 2018. „Artificial Intelligence in Court. Legitimacy Problems of AI Assistance in the Judiciary“. *Retskraft – Copenhagen Journal of Legal Studies* 2(1): 41–59.
- Clark, Eugene. *et al.* 2003. „Online Dispute Resolution: Present Realities, Pressing Problems and Future Prospects“, *International Review of Law, Computers & Technology*: 7–25.
- Condlin, Robert. J. 2017. „Online Dispute Resolution: Stinky, Repugnant, or Drab“. *Cardozo J. of Conflict Resolution* 18: 717–758.
- Conley Tyler, Melissa, Mcpherson, Mark. 2006. „Online Dispute Resolution and Family Disputes“. *Journal of Family Studies* 12(2): 165–169.
- Cui, Yadong. 2020. *Artificial Intelligence and Judicial Modernization*. Springer.
- Europos teisės į teisingumą vadovas. 2016. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba.

- Harari, Yuval Noah. 2018. *21 pamoka XXI amžiui*. Vilnius: BALTO print.
- Laužikas, Egidijus, Mikelėnas, Valentinas, Nekrošius, Vytautas. 2003. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia.
- Molienė, Reda, Griškevič, Lina. 2019. „Britų patirtis pritaikius technologijas ginčo sprendimas – per 1 val.” *Teismai.lt* 1(33): 23–26.
- Pagallo, Ugo. 2013. *The Laws of robots: Crimes, Contracts, and Torts*. Springer.
- Russel, Stuart, Norvig, Peter. 2014. *Artificial intelligence: A Modern Approach* (Third Edition). New Jersey: Pearson Education Limited.
- Susskind, Richard. 2010. *The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services*. Oxford: Oxford University Press.
- Susskind, Richard. 2017. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. Oxford: Oxford University Press.

KITA LITERATŪRA

- ALIBABA. 2019. *Definitions of Dispute and Resolution by Alibaba.com*. <http://rule.alibaba.com/rule/detail/2060.htm> [žiūrėta: 29.10.2019].
- Babayan, Arpine. 2019. *Ar dirbtinis intelektas bando užimti teisėjo vietą?* <http://www.teise.pro/index.php/2019/02/01/ar-dirbtinis-intelektas-bando-uzimti-teisejo-vieta/> [žiūrėta: 25.08.2019].
- Čerka, Paulius, Grigienė, Jurgita, Sirbikytė, Gintarė. 2015. „Liability for damages caused by artificial intelligence”. *Computer Law & Security Review* 31. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026736491500062X> [žiūrėta: 25.11.2019].
- Corbett-Davies, Sam et. al. 2016. „A Computer program used for bail and sentencing decisions was labeled biased against blacks. It's actually not that clear”. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/17/can-an-algorithm-be-racist-our-analysis-is-more-cautious-than-propublicas/?utm_term=.18934fd93df9 [žiūrėta: 30.09.2019].
- Europos Komisijos tyrimas. 2019. *A study of the implications of advanced digital technologies (including AI systems) for the concept of responsibility within a human rights framework*. <https://rm.coe.int/responsability-and-ai-en/168097d9c5> [žiūrėta: 25.11.2019].
- Gaubienė, Neringa. 2019. *Lietuvos dirbtinio intelekto strategija: ar teisingai suprantamas dirbtinis intelektas?* <http://www.teise.pro/index.php/2019/08/26/n-gaubiene-lietuvos-dirbtinio-intelektos-strategija-ar-teisingai-suprantamas-dirbtinis-intelektas/> [žiūrėta: 12.08.2019].
- Grigas, Jonas. 2019. *Ar dirbtinis intelektas pralenks žmogiškąjį?* <http://mokslosriuba.lt/kartumesgalime/ar-dirbtinis-intelektas-pralenks-zmogiskaji/> [žiūrėta: 25.09.2019].
- Gutauskas, Aurelijus. 2019. *Teisingumas yra ir turėtų likti žmogiškas*. <http://www.teise.pro/index.php/2019/01/18/aurelijus-gutauskas-teisingumas-yra-ir-turetu-likti-zmogiskas/> [žiūrėta: 25.10.2019].
- Jungong, Sun. 2018. *Intellectual property and e-commerce: Alibaba's perspective*. https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/05/article_0004.html [žiūrėta: 25.08.2019].
- Jungtinės Karalystės Civilinės Justicijos Tarybos pranešimas. 2015. *Online Dispute Resolution for Low Value Civil Claims*. <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2015/02/Online-Dispute-Resolution-Final-Web-Version1.pdf> [žiūrėta: 29.10.2019].
- Levesque, Hector. 2017. *Common Sense, the Turing Test, and the Quest for Real AI*. <https://books.google.lt/books?id=6PcIDgAAQBAJ&pg=PA163&dq=LEVESQUE,+H.+Common+Sense,+the+Turing+Test,+and+the+Quest+for+Real+AI&hl=lt&sa=X&ved=0ahUKEwjE1vDi1enmAhXNZIAKHTOLCIUQ6AEIKDAA#v=onepage&q=LEVESQUE%2C%20H.%20Common%20Sense%2C%20the%20Turing%20Test%2C%20and%20the%20Quest%20for%20Real%20AI&f=false> [žiūrėta: 18.12.2019].
- Lietuvos dirbtinio intelekto strategija*. 2019. [http://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/DI_strategija_LT\(1\).pdf](http://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/DI_strategija_LT(1).pdf) [žiūrėta: 25.08.2019].

- National and international AI strategies*. 2019. <https://futureoflife.org/national-international-ai-strategies/?en-reloaded=1> [žiūrėta: 25.08.2019].
- Oxford English Dictionary*. 2019. https://www.lexico.com/en/definition/artificial_intelligence [žiūrėta: 29.10.2019].
- Robotų perimti darbai – tik laiko klausimas*. 2019. BNS Spaudos centras. <https://sc.bns.lt/view/item/273889> [žiūrėta: 11.10.2019].
- Smith, Mitch. 2016. „In Wisconsin, a Backlash against Using Data to Foretell Defendants’ Futures”. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/06/23/us/backlash-in-wisconsin-against-using-data-to-foretell-defendants-futures.html> [žiūrėta: 18.02.2018].
- Stanford University. 2016. *Artificial Intelligence and life in 2030*. https://ai100.stanford.edu/sites/default/files/ai100report10032016fnl_singles.pdf [žiūrėta: 25.10.2019].
- Technological convergence, artificial intelligence and human rights*. 2017. Parliamentary Assembly. <http://websitepace.net/documents/19871/3306947/20170322-artificial+intelligence-humanrights-EN.pdf/d4e33dee-e37e4537-96a8-f207c3903081> [žiūrėta: 11.10.2019].
- TEISĖ.PRO. 2019. *Ginčų sprendimas internete: ar teisingumo vykdymas persikels į elektroninę erdvę?* <http://www.teise.pro/index.php/2019/11/20/gincu-sprendimas-internete-ar-teisingumo-vykdydas-persikels-i-elektronine-erdve/> [žiūrėta: 25.12.2019].
- Teisėjas ir dirbtinis intelektas: ar kūrinys gali būti pranašesnis už kūrėją?* 2019. <http://www.teise.pro/index.php/2019/12/11/teisejas-ir-dirbtinis-intelektas-ar-kuriny-gali-buti-pranasenis-uz-kureja/> [žiūrėta: 25.08.2019].

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTAI

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios 1992, Nr. 33-1014.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios 2000, Nr. VIII-1864.

EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS AKTAI

2017 m. sausio 27 d. Europos Parlamento rezoliucija su rekomendacijomis Komisijai dėl robotikai taikomų civilinės teisės nuostatų (2015/2103(INL)).

2018 m. balandžio 25 d. Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Europos Tarybai, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui, Dirbtinis intelektas Europai COM(2018) 237 final.

2018 m. gruodžio 7d. Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Europos Tarybai, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui, Suderintas dirbtinio intelekto planas. COM(2018) 795 final.

2019 m. balandžio 8 d. Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui, Pasitikėjimo į žmogų orientuotu dirbtiniu intelektu didinimas, COM(2019) 168 final.

2020 m. vasario 19 d. Europos Komisija. BALTOJI KNYGA. Dirbtinis intelektas. Europos požiūris į kompetenciją ir pasitikėjimą. COM(2020) 65 final.

KITI TEISĖS AKTAI

2019 m. gegužės 22 d. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos Tarybos rekomendacijos dirbtiniam intelektui. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> [žiūrėta: 25.08.2019].

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO DOKTRINA

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d., nutarimai.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 14 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas.